

Панчук Н.П. **Вплив самоактуалізації на спрямованість ціннісних орієнтацій майбутнього спеціаліста** / Н.П.Панчук // Проблеми сучасної психології: зб.наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А.Онуфрієвої. – Вип.20. – Кам. – Под.: Аксіома, 2013.- 856с.- С. 512– 520.

УДК 159.9:378

Н.П.Панчук, кандидат психологічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський

ВПЛИВ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ НА СПРЯМОВАНІСТЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА

В статті розглядаються психологічні особливості та динаміка становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, проаналізовано зміст поняття самоактуалізації особистості, висвітлено вплив самоактуалізації на рівень підготовки майбутнього професіонала, розкрито зв'язок змісту ціннісних орієнтацій з рівнем самоактуалізації, проведено порівняльний аналіз загальних індексів самоактуалізації особистості майбутніх вчителів з індексами шкали ціннісних орієнтацій, проаналізовано результати експериментального дослідження впливу рівня самоактуалізації на спрямованість ціннісної сфери майбутнього вчителя.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійні цінності, спрямованість ціннісних орієнтацій, професійне самовизначення, рівень самоактуалізації.

В статье рассматриваются психологические особенности и динамика становления ценностных ориентаций будущего учителя в процессе профессиональной подготовки, проанализировано содержание понятия самоактуализации личности, отражено влияние самоактуализации на уровень подготовки будущего профессионала, раскрыта связь содержания ценностных ориентаций с уровнем самоактуализации, проведен сравнительный анализ обцин индексов самоактуализации личности будущих учителей с индексами шкалы ценностных ориентаций, дан анализ

результатов экспериментального исследования влияния уровня самоактуализации на направленность ценностной сферы будущего учителя.

Ключевые слова: ценностные ориентации, профессиональные ценности, направленность ценностных ориентаций, профессиональное самоопределение, уровень самоактуализации.

Реферат

Представники гуманістичної психології розглядають ціннісні орієнтації як один з показників самоактуалізації особистості. Самоактуалізація особистості - це "складний саморух до повного розкриття власних можливостей та здібностей, який відбувається протягом всього життя та має свої особливості на різних етапах особистісного та професійного становлення" [1; с.65-66].

Рівень самоактуалізації визначає особистісно-професійне зростання майбутнього спеціаліста. Саме самоаналіз, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості вчителів на більш високому рівні розвитку [3].

"Саме прагнення до самоактуалізації, - підкреслює Н.В.Чепелева, - мотивує особистість до розвитку і вияву своїх можливостей, робить її вільною у виборі власного життєвого шляху. Крім того, реалізація потенцій людини робить її психологічно зрілою, здатною до творчості" [5; с.35].

Самоактуалізація особистості впливає на рівень підготовки майбутнього професіонала. Усвідомлення майбутніми вчителями завдань та вимог професії, а також своїх особистісних характеристик та їх відповідність вимогам вчительської діяльності виступають важливою умовою особистісно-професійного зростання студента педвузу [2].

Таким чином, виявлений зв'язок між загальним рівнем самоактуалізації особистості та змістом ЦО майбутніх вчителів проявляється в тому, що студенти з більш високим індексом самоактуалізації особистості більш реально сприймають довілля і характеризують його таким як воно є, а не таким, яким хотілося би його бачити. Вони менш емоційні та більш

об'єктивні в своєму сприйманні, не бояться зізнатися, що не мають однозначних рішень з якихось питань чи поглядів на життя. Студенти цієї групи приймають себе в основному такими, якими вони є, проте, бачать свої недоліки і шляхи самовдосконалення. Ці показники і є власне ознаками самоактуалізованої особистості достатньо високого рівня, що дозволяє їм свідомо та цілеспрямовано здійснювати власне професійне становлення.

Актуальність дослідження. Представники гуманістичної психології розглядають ціннісні орієнтації як один з показників самоактуалізації особистості. Самоактуалізація особистості - це "складний саморух до повного розкриття власних можливостей та здібностей, який відбувається протягом всього життя та має свої особливості на різних етапах особистісного та професійного становлення" [1; с.65-66].

Рівень самоактуалізації визначає особистісно-професійне зростання майбутнього спеціаліста. Саме самоаналіз, самоусвідомлення та самовдосконалення забезпечують подальшу інтеграцію особистості вчителів на більш високому рівні розвитку [3].

"Саме прагнення до самоактуалізації, - підкреслює Н.В.Чепелева, - мотивує особистість до розвитку і вияву своїх можливостей, робить її вільною у виборі власного життєвого шляху. Крім того, реалізація потенцій людини робить її психологічно зрілою, здатною до творчості" [5; с.35].

Самоактуалізація особистості впливає на рівень підготовки майбутнього професіонала. Усвідомлення майбутніми вчителями завдань та вимог професії, а також своїх особистісних характеристик та їх відповідність вимогам вчительської діяльності виступають важливою умовою особистісно-професійного зростання студента педвузу [2].

Мета дослідження – виявити психологічні особливості та динаміку становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки, розкрити зв'язок змісту ціннісних орієнтацій з рівнем самоактуалізації майбутнього вчителя.

Результати. "Опитувальник особистісної орієнтації" (Personal Orientation Inventory, POI) [7], [8], [4] дає можливість кількісно виміряти шкалу цінностей та порівняти її з загальним індексом самоактуалізації особистості [6].

Опитувальник включає в себе 14 шкал: 1) орієнтації в часі, 2) підтримки, 3) ціннісної орієнтації, 4) гнучкості поведінки, 5) сензитивності, 6) спонтанності, 7) самоповаги, 8) самоприйняття, 9) визначення погляду на природу людини, мужності і жіночності, 10) синергічності, 11) прийняття агресії, 12) контактності, 13) пізнавальних потреб, 14) креативності.

Тест демонструє ретестову надійність в різноманітних пробах, хоча коефіцієнти для визначення субшкал в певних дослідженнях були отримані від низьких до середніх [8]. Що стосується валідності дослідження показують, що тест тісно диференціює людей, віднесених персонологами в різні групи за критерієм самоактуалізації або несамоактуалізації.

Дослідники вважають, що величина 0,5 є нормою, яку можна вважати середнім рівнем розвитку самоактуалізації особистості. Відповідно, цифри нижче середнього і вище середнього трактувалися як низький, нижче середнього, середній, вище середнього і високий рівень.

Результати дослідження показали відмінності в рівнях самоактуалізації особистості студентів-вчителів першого і випускного курсів. На першому курсі зафіксовано лише низький, нижче середнього, середній та вище середнього рівні самоактуалізації. На 5 курсі зафіксовано всі рівні самоактуалізації особистості. Разом з тим, студентів з високим рівнем виявлено невеликий відсоток - 5,26%. Студентів з вище середнього та низьким рівнем самоактуалізації виявлено значно менше (див. рис.1, рис.2).

Таким чином, це свідчить на нашу думку про те, що навчально-виховний процес вузу, спрямований на професійне становлення майбутнього спеціаліста, позитивно впливає на загальні показники самоактуалізації особистості.

Виходячи з предмету нашого дослідження, нас цікавило питання, наскільки зміни в загальному особистісному зростанні корелюють з розширенням змісту ЦО.

За результатами дослідження за вищевказаними показниками ми виявили п'ять рівнів самоактуалізації особистості (див. рис.1, рис.2).

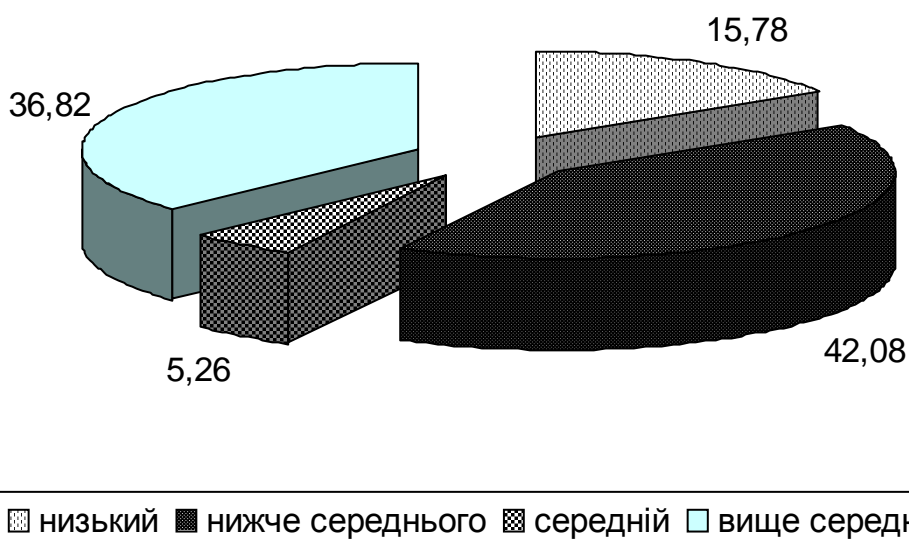

Рис. 1. Рівень самоактуалізації особистості студентів-першокурсників

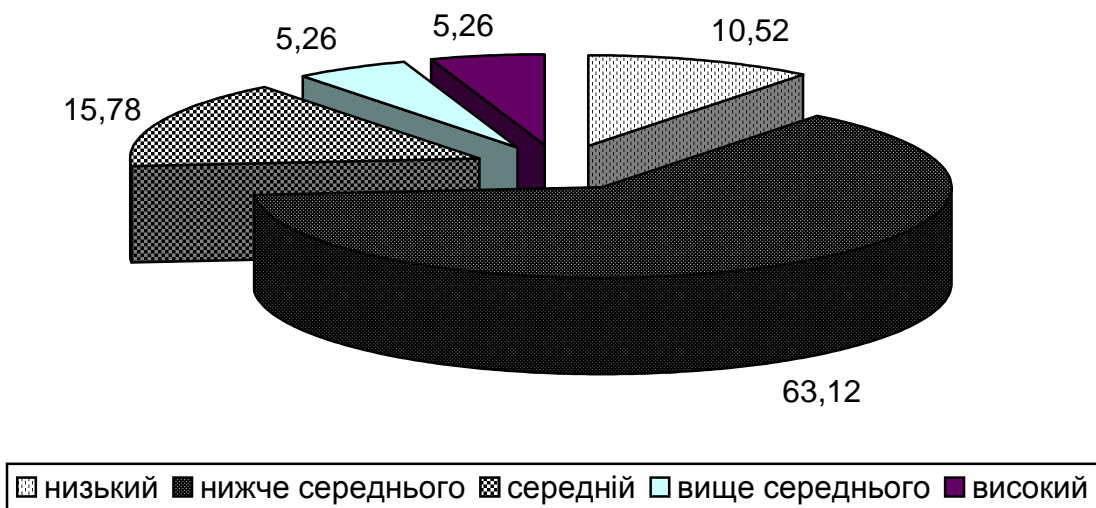

Рис. 2. Рівень самоактуалізації особистості студентів-випускників

Зміст значущих ЦО студентів кожної групи студентів ми отримали в результаті проведеного нами анкетування.

Порівнюючи рівень самоактуалізації особистості кожного студента і переважаючі цінності, що утворюють ієрархію, ми виявили між ними певний зв'язок (див. табл. 1).

Як бачимо, до ієрархії цінностей студентів з високим рівнем самоактуалізації входять: свобода, незалежність; активне діяльне життя; чиста совість, чесне життя; матеріально забезпечене життя; здоров'я; повага оточуючих; розширення своєї освіти, кругозору; цікава робота.

Таблиця 1

Зв'язок цінностей майбутнього вчителя та рівня його самоактуалізації

Рівень самоактуалізації	Зміст ЦО	
	1 курс	5 курс
Високий	-	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; свобода, незалежність; активне діяльне життя; повага оточуючих; розширення своєї освіти, кругозору;
Вище середнього	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; успіх в кар'єрі; кохання (любов); наявність вірних друзів; життя, повне задоволення, розваг; наявність дітей; повага оточуючих; цікава робота; розширення своєї	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; кохання (любов); матеріально забезпечене життя; цікава робота; досягнення влади; мирне становище в країні; розширення своєї освіти,

	освіти, кругозору	кругозору
Середній	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; успіх у кар'єрі; чиста совість. Чесне життя; повага оточуючих; наявність дітей; мирне становище в країні	наявність вірних друзів; щасливе сімейне життя; здоров'я; матеріально забезпечене життя; активне діяльне життя; успіх в кар'єрі; спілкування з дітьми
Нижче середнього	здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; наявність вірних друзів; життя, повне задоволення, розваг; кохання (любов)	здоров'я; щасливе сімейне життя; наявність вірних друзів; матеріально забезпечене життя; успіх у кар'єрі; повага оточуючих
Низький	здоров'я; щасливе сімейне життя; гроші будь-якими шляхами; кохання (любов); наявність вірних друзів; комфорт, спокій	наявність вірних друзів; матеріально забезпечене життя; щасливе сімейне життя; життя, повне задоволення, розваг; здоров'я; кохання (любов); успіх у кар'єрі

Отже, ми прийшли до висновку, що досліджувані з високим рівнем самоактуалізації надають перевагу духовним ЦО: "чиста совість, чесне життя", "повага оточуючих", "свобода, незалежність". У респондентів даної групи наявні і ЦО самовдосконалення ("розширення своєї освіти, кругозору") та простежується орієнтація на загальнолюдські ЦО, що відповідає ідеалу самоактуалізованої особистості.

Порівнюючи ієрархію ціннісних орієнтацій студентів з вище середнього та середнім рівнями самоактуалізації особливих відмінностей в залежності від курсу навчання ми не помітили. Очолюють ієрархію, як

свідчать відповіді, загальнолюдські ЦО: здоров'я, щасливе сімейне життя, матеріально забезпечене життя, наявність вірних друзів.

Ми виявили також у даних студентів професійні цінності, а саме: "цікава робота", "спілкування з дітьми", "успіх у кар'єрі". Наявні альтруїстичні ЦО: "мирне становище в країні", "чесне життя". Серед цінностей, що є пріоритетними для сучасних студентів, переважають духовні ЦО: "спілкування з людьми", "мистецтво", "повага оточуючих", "чиста совість", "віра".

У студентів з нище середнього та низьким рівнями самоактуалізації особистості переважають загальнолюдські (життєві, особистісні) ціннісні орієнтації.

Таким чином, як бачимо, між рівнем самоактуалізації особистості і змістовною спрямованістю ЦО існує певний зв'язок. Зокрема, у студентів з високим, вище середнього та середнім рівнем самоактуалізації ми виявили співпадання загальнолюдських, професійних цінностей, наявність альтруїстичних цінностей, акцент на духовні цінності, тобто переважання гуманістично-демократичної спрямованості системи ЦО.

Було проведено аналіз ієрархії запропонованих в шкалі ЦО запитальника для студентів першого та випускного курсів. В таблиці 2. приведено результати рангування проаналізованих цінностей.

Таблиця 2

Динаміка якісного змісту ЦО за опитувальником РОІ

№ з/п	Зміст шкали ЦО	Кількість виборів студентів (%)			
		Перший курс	Ранг	Випускний курс	Ранг
1	Я легко відрізняю кохання від простого сексуального захоплення	88.9	1	82.6	2
2	Я ніколи не боюсь бути самим собою	77.8	2	78.2	3
3	Не лише честолюбиві люди думають про				

	свої позитивні якості	71.1	3	65.2	5
4	Більша частина того, що я роблю, приносить мені задоволення	68.9	4	73.9	4
5	Я впевнений в собі	60	5	91.3	1
6	Я завжди відчуваю в собі силу поступати так, як вважаю потрібним, не дивлячись на наслідки	57.8	6	34.8	11
7	Я дуже захоплений своєю роботою	55.6	7	39.1	10
8	Я намагаюсь сам визначити, що добре, що погано	53.3	8	56.5	7
9	Захищаючи власні інтереси, люди, звичайно, не забувають про інтереси інших	46.7	9	26.1	13
10	Про людину ніколи з впевненістю не можна сказати, добра вона чи зла	46.7	9	60.9	6
11	Мені здається, що я повністю можу довіряти своїм власним оцінкам	42.2	10	43.4	9
12	Я часто спонтанно приймаю рішення	44.4	10	39.1	10
13	Мабуть, я можу сказати, що я живу з відчуттям щастя	35.6	12	47.8	8
14	Буває, що мені подобаються люди, поведінку яких я не схвалюю	35.6	12	39.1	10
15	Мені завжди вдається керуватися в житті своїми власними почуттями і бажаннями	35.6	12	26.1	13
16	Я довіряю тим рішенням, які приймаю спонтанно	31.1	13	30.4	12
17	В деяких випадках я вважаю собі вправі дати людині зрозуміти, що вона мені здається нерозумною і нецікавою	24.4	14	43.4	9
18	Я думаю, що більшості людей можна	24.4	14	13	15

	довіряти				
19	Я не хотів би відступати від своїх принципів, навіть заради того, щоб здійснити дещо корисне, за що люди були б мені вдячні	15.6	15	17.4	14

Як бачимо, для першокурсників найбільш значущими виявились: 1) я легко відрізняю кохання від простого сексуального захоплення; 2) я ніколи не боюсь бути самим собою; 3) не лише честолюбиві люди думають про свої позитивні якості; 4) більша частина того, що я роблю, приносить мені задоволення; 5) я впевнений в собі.

Випускники виділили тіж самі ЦО, змінивши лише ранг кожної з них.

Як бачимо, очолюють ієрархію цінності, що вказують на загальнолюдські, особистісні, ЦО (любов), духовні ЦО (задоволення від роботи) та пов'язані з особистісним зростанням студента-першокурсника, а саме: впевненість в собі (статусні ЦО), сміливість бути самим собою.

При порівняльному аналізі питань шкали ЦО в залежності від рівня самоактуалізації нами суттєвих відмінностей не виявлено. Однак, студенти з низьким показником рівня самоактуалізації особистості опосередковано показали у своїх відповідях невміння ґрунтовно приймати рішення. Рівень самоаналізу низький при високій самооцінці (ніколи не боюсь бути самим собою), що зумовлює некритичну впевненість в собі та імпульсивну спонтанність поведінки. А це все в сукупності і зумовлює низький рівень самооцінки, оскільки низький рівень самоусвідомлення обмежує особистість в планах і засобах самовиховання і саморозвитку.

Аналіз цінностей, які зафіксовані в питаннях опитувальника, показав, що у студентів з показниками самоактуалізації вище норми зростає впевненість в собі (в обох групах ця цінність зайняла перше місце), прагнення до самостійності та критичної оцінки подій і вчинків як своїх, так і інших людей.

У студентів з низьким рівнем самоактуалізації значно знижується впевненість в розрізненні загальнолюдських цінностей, адекватність в сприйманні інших людей, самокритичність. Однак, це не заважає їм "жити з відчуттям щастя", що свідчить про низький рівень самоаналізу та самокритичності.

Таким чином, виявлений зв'язок між загальним рівнем самоактуалізації особистості та змістом ЦО майбутніх вчителів проявляється в тому, що студенти з більш високим індексом самоактуалізації особистості більш реально сприймають докільця і характеризують його таким як воно є, а не таким, яким хотілося би його бачити. Вони менш емоційні та більш об'єктивні в своєму сприйманні, не бояться зізнатися, що не мають однозначних рішень з якихось питань чи поглядів на життя. Студенти цієї групи приймають себе в основному такими, якими вони є, проте, бачать свої недоліки і шляхи самовдосконалення. Ці показники і є власне ознаками самоактуалізованої особистості достатньо високого рівня, що дозволяє їм свідомо та цілеспрямовано здійснювати власне професійне становлення. У студентів даної групи, крім загальнолюдських (особистісних), духовних, статусних, моральних ЦО, виявлено і альтруїстичні ЦО ("захищаючи власні інтереси, люди, звичайно, не забувають про інтереси оточуючих"), що одночасно є свідченням позитивних ЦО випускника не тільки як особистості взагалі, але і як спеціаліста - педагога.

Результати порівняння загальних індексів самоактуалізації особистості майбутніх вчителів з індексами шкали ЦО приведено в таблиці 3.

Таблиця 3

**Показники загального індексу самоактуалізації особистості
та індексу шкали ЦО**

Рівень самоактуалізації особистості	Показники самоактуалізації особистості	Середній показник шкали ЦО	
		1 курс	5 курс
Високий	більше 0.6	-	0.56

Вище середнього	0.51 – 0.6	0.48	0.5
Середній	0.5	0.46	0.47
Нижче середнього	0.4 – 0.49	0.43	0.45
Низький	менше 0.4	0.33	0.32

Як бачимо, простежується чіткий зв'язок між індексами самоактуалізації особистості та шкали ЦО. Так, студенти з високим рівнем самоактуалізації показують високий індекс шкали ЦО, з середнім - середній, з низьким - низький. Отже, чим вище рівень самоактуалізації особистості, тим вищий індекс шкали ЦО.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що зміст ціннісних орієнтацій тісно пов'язаний з загальними характеристиками самоактуалізації особистості майбутніх вчителів: чим вищий рівень самоактуалізації, тим більш вони приймають професійні, моральні і духовні цінності.

Водночас виявлена незначна динаміка самоактуалізації особистості майбутнього вчителя впродовж навчання в вузі є свідченням і недостатнього розширення та формування ціннісних орієнтацій в навчально-виховному процесі та призводить до висновку про необхідність організації цілеспрямованої роботи в цьому напрямку.

Список використаних джерел:

1. *Долинська Л.В.* Психолого - педагогічні умови особистісно - професійного зростання майбутнього вчителя // Психологія . Збірник наукових праць. - Вип.3. - К.,1998. - С. 65-71.

2. *Долинська Ю.Г.* Особливості усвідомлення майбутніми психологами значення самоактуалізації особистості як умови ефективності своєї діяльності // Психологія . Збірник наукових праць. - Вип.2. - К., 1998. - С. 113-120.

3. *Максименко С.Д., Щербан Т.Д.* Професійне становлення молодого вчителя. - Ужгород: Закарпаття, 1998. - 106 с.

4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). - СПб: Питер Ком, 1999. - 608 с. (Серия «Мастера психологии»).

5. Чепелєва Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога // Психологія. Збірник наукових праць. - Вип. 3. - К., 1998. - С. 35-41.

6. Kelly R.B., Choran V. Jet another empirical test of the relationship between self - actualization and moral judgment. Psychological Reports, 56. - 1985. - P. 201-202.

7. Shostrom E.L. An inventory for the measurement of self - actualization. Educational ant Psychological Measurement, 24. - 1964. - P. 207-218.

8. Shostrom E.L. Manual for the Personal Orientation Inventory. San Diego. CA: EdITS Publishers. - 1974.

Відомості про автора

Панчук Наталія Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).
+30974554345, nataliapanchuk697@gmail.ru